DOI: 10.31648/pw.12135

Katarzyna Kondzioła-Pich
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1950-9299
University of Szczecin

PROPAGANDA WOJENNA W KAZANIACH PATRIARCHY MOSKIEWSKIEGO I CAŁEJ RUSI CYRYLA I. PRÓBA ANALIZY PRAGMALINGWISTYCZNEJ

Propaganda for war in the sermons of Ciril I, the patriarch of the Russian Orthodox Church. The pragmalinguistic analysis

Abstract: The aim of this article is to examine the head of the Russian Orthodox Church, Ciril I, official statements about the Russian-Ukrainian war, concentrating on the issue of how both participants of the conflict are presented. The analysis was based on the sermons of Ciril I, that the patriarch has given from Feb. 2022 to Feb. 2024. The sermons were studied in concordance with the principles of pragmalinguistics. The sermons of the Russian patriarch were identified as evidently partial, because the goal of his statements is to effect on the attitude to war of his listeners. It must be admitted that the demeanour of Ciril's hearers should totally correspond with the Russian authorities' perspective. The analysis has proved that the character of the vocabulary and the types of the strategies of communication used by Ciril I in his sermons let us treat them as one of the crucial elements of Russian propaganda for war.

Keywords: war in Ukraine, Russian propaganda, Russian Orthodox Church, strategies of communication, persuasion, manipulation, sermon, pragmatics

Wstęp

Rosyjski Kościół Prawosławny oficjalnie wspiera inwazję na Ukrainę, a jego przedstawiciele, z patriarchą moskiewskim i całej Rusi Cyrylem I na czele, w głoszonych naukach tłumaczą wiernym słuszność polityki prowadzonej przez Kreml[1]. Wypowiedzi Cyryla I dotyczące rosyjskiej agresji zbrojnej są od początku

[1] Oficjalne stanowisko w tej sprawie znajdziemy m.in. w dokumencie programowym pt. „Наказ XXV Всемирного русского народного собора «Настоящее и будущее Русского мира»", opublikowanym przez Всемирный Русский Народный Собор 27.03.2024 r. Została tam przedstawiona opinia i wytyczne Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego, dotyczące aktualnej sytuacji Rosji w kontekście tzw. specjalnej operacji wojskowej. Dokument jest dostępny na stronie internetowej Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego pod adresem: http://www.patriarchia.ru/db/text/6116189.html (accessed: 24.01.2025).

wojny przedmiotem refleksji publicystów oraz ekspertów zajmujących się monitorowaniem sytuacji politycznej, gospodarczej i społecznej w Rosji (Chawryło 2024; Dubtsova 2023). W ostatnim czasie ukazał się też tekst naukowy, którego autor analizuje środki językowe w wypowiedziach patriarchy Cyryla, publikowanych w kilku różnych językach europejskich (Owsiński 2024). Zauważa się jednak brak artykułów naukowych, badających język oryginalnych rosyjskich przemówień patriarchy moskiewskiego. Temu problemowi został poświęcony niniejszy artykuł, którego celem jest przeanalizowanie oficjalnych wystąpień zwierzchnika Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej na temat wojny w Ukrainie. Analizie poddano jego kazania, które były publikowane na stronie internetowej Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego[2] po wybuchu wojny w Ukrainie (po 24 lutego 2022 r.), aż do końca lutego 2024 r. W sumie przeanalizowano 181 kazań wygłoszonych w ciągu dwóch lat. Ze względu na duży zakres materiału w niniejszym tekście przytaczane są jedynie wybrane fragmenty niektórych kazań, reprezentujące główne zjawiska językowe oraz techniki, stosowane przez Cyryla I w jego wystąpieniach. Analiza, opierająca się na metodologii pragmalingwistycznej, uwzględnia charakterystyki poszczególnych leksemów, z odwołaniem się do kontekstu wypowiedzi oraz kulturowego, religijnego i aksjologicznego tła poszczególnych pojęć.

Za nadrzędny cel wypowiedzi Cyryla I przyjęto wpłynięcie na postępowanie, postawy moralne i sposób myślenia odbiorców, które mają być zgodne z kierunkiem władzy rosyjskiej. W realizacji tego celu niekwestionowaną rolę odgrywa efekt pierwszeństwa, polegający na tym, że informacja przetwarzana w pierwszej kolejności odznacza się nieproporcjonalnie większą siłą oddziaływania w stosunku do pozostałych treści zawartych w wypowiedzi (Wanat 2006, 206). W analizowanym materiale funkcję takiej pierwszej informacji pełnią elementy kontekstu, szczególnie otoczenie i sytuacja, w której zachodzi komunikacja, a także relacja nadawca-odbiorca.

Cyryl głosi kazania w świątyniach, najczęściej w Soborze Chrystusa Zbawiciela, głównej świątyni Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Przemawia też w innych ważnych miejscach kultu religijnego, np. w Soborze Zaśnięcia Matki Bożej na Kremlu, w Głównej Katedrze Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej itp. Świątynia jako miejsce uświęcone przez Boga, w którym w sposób szczególny odczuwa się Jego obecność silnie podbudowuje autorytet mówcy. Nadawca zwraca się do grupowego odbiorcy, czyli wiernych[3]. Między interlokutorami nie występuje słowna interakcja, ponieważ odbiorca nie ma możliwości werbalnej odpowiedzi. Nie bez znaczenia pozostaje fakt, że opisywana sytuacja komunikacyjna jest elementem sprawowania świętej liturgii, czyli duchowego spotkania z Bogiem, podczas którego kapłan staje

[2] Wszystkie kazania są dostępne pod adresem: https://www.patriarchia.ru/patriarh/sermons.html (accessed: 27.02.2022 – 01.03.2024).

[3] Kazania są publikowane zarówno w wersji tekstowej, jak i w formie wideo, więc grono odbiorców tych przekazów nie ogranicza się jedynie do osób znajdujących się w świątyni.

się pośrednikiem między ludźmi a ich Stwórcą. Wszystkie te elementy umożliwiają Cyrylowi I wykreowanie się nie tylko na najważniejszą osobę w Rosyjskim Kościele Prawosławnym, lecz także przede wszystkim na głosiciela prawdy Bożej, występującego pod Jego natchnieniem i z Jego woli.

Opisany kontekst wpływa na bezalternatywny odbiór, który jest jednym z podstawowych mechanizmów propagandowych. Uruchomienie go to konieczny warunek skuteczności manipulacji językowej (Wolińska 1992, 6). W niniejszej pracy propaganda[4] rozumiana jest jako celowe, natarczywe i manipulacyjne działania, mające wykreować w danej zbiorowości pożądany przez nadawcę obraz: rzeczywistości, systemu wartości, postaw i zachowań (Samarski 2023, 150). Jej celem jest skłonienie adresata do konkretnych działań poprzez szczególny i selektywny dobór treści komunikatu i jego formy – z wykorzystaniem środków językowych i pozajęzykowych (Kamińska-Szmaj 2004, 17).

Kazania Cyryla I zostały przeanalizowane pod kątem propagandy wojennej, w której akty komunikacji perswazyjnej służą przede wszystkim mobilizacji społeczeństwa do walki z wrogiem (Poprawa 2016, 40). Jest to zespół działań, za pomocą których opracowywana zostaje paradygmatyczna opozycja wrogów i bohaterów (Brzozowska-Brywczyńska 2014, 13).

1. Realizacja strategii MY – ONI

W swoich kazaniach Cyryl I stosuje przede wszystkim strategię MY – ONI, polegającą na kreowaniu obrazu świata, który dzieli się na sferę akceptowaną przez propagandę i sferę deprecjonowaną. Wprowadzenie takiego podziału z jednej strony wzmacnia poczucie solidarności, spójności i stabilności grupy, z drugiej – uwypukla naturalną dla każdego narodu skłonność do wywyższania własnego społeczeństwa (Gawarkiewicz 2020, 148). W tym układzie kategoria ONI cechuje się „obcością", utożsamianą z poczuciem zagrożenia, niepokoju, niechęci i odrazy (Nowicka 1990, 26-27). Wyróżniając obcych oraz dokonując ich charakterystyki, nadawca jednocześnie określa samego siebie (Maliszewski 2022,147). Strategia redukuje układ wartości do prymitywnego przeciwstawienia czarno-białego, co daje rozkład nasze = dobre, ich = złe (Wolińska 1992, 7). Jej potencjał manipulacyjny tkwi w egocentrycznym przekonaniu o przewadze własnego stanowiska (Książek 2021, 189). Opiera się również na uwypukleniu znaczenia „obcości", która naturalnie kojarzy się z czymś niebezpiecznym i wrogim, budzi lęk oraz niepokój (Kozakowski 2012, 147). Na takim binarnym modelu rzeczywistości bazuje propaganda, która

[4] Stosowanie nazwy *propaganda* odnosi się przede wszystkim do systemów totalitarnych, w których władza polityczna kontroluje środki masowego przekazu. W dyskursie ustroju demokratycznego pojawiają się następujące określenia: *marketing polityczny*, *polityczny PR*, *promocja* czy *reklama polityczna* (Dudek-Waligóra 2018, 16).

kreuje pewien świat – zazwyczaj inny od realnie istniejącego (Bralczyk 2007, 87). I choć w realnym świecie Rosja napadła na Ukrainę, to w kazaniach Cyryla po stronie ONI, czyli po stronie wroga, wcale nie stoją ani ukraińscy żołnierze, ani mieszkańcy Ukrainy, ani sama Ukraina. Jest to charakterystyczne dla tekstów współczesnej propagandy rosyjskiej, które modyfikują obraz rzeczywistości w taki sposób, aby odbiorca był przekonany, że jego kraj nie napadł zbrojnie na swojego sąsiada (Sładkiewicz 2024, 250). Patriarcha głosi, że między Rosją a Ukrainą nie ma wojny i bardzo by nie chciał, żeby do niej doszło. Potwierdza to przytoczony poniżej fragment kazania, w którym Cyryl przekonuje, że obecny kryzys dotyczy wewnętrznych spraw Ukrainy:

(1) Мы знаем, в каких трудных обстоятельствах находится сейчас Украинская Православная Церковь Московского Патриархата. Я особо молился сегодня за Блаженнейшего владыку Предстоятеля и, конечно, за весь епископат и за весь верующий народ Украины; и вас также призываю к этим молитвам. Не дай Бог, чтобы нынешняя политическая ситуация в близкой нам братской Украине была направлена на то, чтобы злые силы, которые всегда боролись с единством Руси и Русской Церкви, одержали верх. Не дай Бог, чтобы между Россией и Украиной пролегла страшная черта, обагренная кровью братьев. Мы должны молиться за восстановление мира, за восстановление добрых братских отношений между нашими народами. Залогом этого братства является наша единая Православная Церковь, которая на Украине представлена Украинской Православной Церковью, возглавляемой Блаженнейшим Онуфрием.

Przytoczona wypowiedź wymaga dokładniejszego omówienia elementów kontekstu kulturowo-historycznego. Nadawca przywołuje tu Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Moskiewskiego, którego istnienie, jego zdaniem, gwarantuje pokój między Rosją i Ukrainą. Kościół ten pozostaje w jurysdykcji Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego i patriarchy moskiewskiego. Jego zwierzchnikiem od 2014 r. jest metropolita kijowski i całej Ukrainy Onufry. Drugim związkiem religijnym w Ukrainie jest niezależny od Moskwy, autokefaliczny Prawosławny Kościół Ukrainy z Metropolitą kijowskim i całej Ukrainy abp Epifaniuszem na czele. I chociaż Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Moskiewskiego pozostaje największym Kościołem w Ukrainie, to jego pozycja powoli słabnie w związku z silnymi społecznymi tendencjami do uniezależnienia się od Moskwy (Kindziuk 2023, 99). W swoich kazaniach Cyryl I wielokrotnie podkreśla, że te tendencje wynikają z zewnętrznych nacisków politycznych i zagrażają jedności przywoływanej przez niego w powyższej wypowiedzi Rusi – jest to historyczna nazwa ziem położonych na terenach wschodniej Słowiańszczyzny (również współczesnej Ukrainy), od której pochodzą słowa *русский* i *русские* (Platonov 2000). W swoich kazaniach Cyryl I wielokrotnie używa terminu Ruś jako wspólnego określenia dla

współcześnie istniejącej Rosji, Ukrainy i Białorusi, a w odniesieniu do mieszkańców tych terytoriów stosuje jedną wspólną nazwę – *русские*[5].

W tym kontekście przytoczony powyżej fragment należy rozpatrywać jako wypowiedź o charakterze perswazyjnym. Perswazja rozumiana jest tu jako oddziaływanie na odbiorcę poprzez argumentację. Nie oznacza ona zobowiązania adresata do czegoś, co narzuca bądź proponuje mu nadawca, ale wynika z założenia, że odbiorca sam będzie w stanie podjąć konkretną decyzję, korzystając z przywołanych przez nadawcę argumentów. Te z kolei są oparte na implikacji, czyli na przekazywaniu informacji semantycznej lub pragmatycznej, która stanowi punkt wyjściowy procedur wnioskowania, zachodzących w umyśle adresata (Kiklewicz 2023, 428-429). W przytoczonej wypowiedzi Cyryl nie mówi wprost, że między Rosją a Ukrainą nie ma wojny i że Rosjanie nie mają wobec swojego sąsiada zbrodniczych zamiarów, tylko implikuje te treści za pomocą argumentacji, która realizuje się na poziomie leksykalnym i pragmatycznym.

Pierwszy poziom dotyczy rzeczownika *брат* oraz słów pochodnych – *братский* i *братство*. Definicja słownikowa leksemu *братский* uwypukla ukryte w nim znaczenie bliskich, przyjacielskich relacji: ‘глубоко дружеский, близкий, родственный по духу’ (ТСРЯ). Stosując połączenia *братская Украина* i *братские отношения между нашими народами*, Cyryl implikuje, że między Rosją a Ukrainą panują braterskie relacje, oparte na głębokiej przyjaźni, a więc wykluczające jakąkolwiek agresję we wzajemnych stosunkach. Z kolei przy słownikowej definicji leksemu *братство*: ‘то же, что содружество’, pojawia się jedyne sugerowane użycie – *боевое братство* (ТСРЯ). Wydaje się, że w przytaczanym fragmencie patriarcha nie bez powodu użył tego właśnie słowa, które kojarzone jest przede wszystkim z braterstwem broni. W ten sposób po raz kolejny zasugerował, że o żadnym konflikcie zbrojnym nie może być mowy. Nie wolno też pominąć kontekstu religijnego, który odnosi się do chrześcijańskiego nakazu traktowania innych ludzi jak braci i siostry – w duchu miłości bliźniego. Takie podejście ma swoje źródło w Biblii, w której znajdujemy nauki o duchowym braterstwie między ludźmi, a także pomiędzy ludźmi i Jezusem[6]. Należy zauważyć, że w przypadku słów z rodziny *брат* Cyryl zastosował technikę powtórzenia, ponieważ w krótkiej wypowiedzi użył ich aż czterokrotnie. Ta technika ma fundamentalne znaczenie

---

[5] Por. kazanie wygłoszone 13.03.2022 r., w którym Cyryl powiedział: „[…] когда я говорю «русские», я имею в виду слова «откуда есть пошла Русская земля» из «Повести временных лет». Молюсь о всех, кто живет на Украине, в Беларуси, в нашей Русской земле, чтобы все мы были едины духом и сохраняли единство в вере”. Nadawca, tłumacząc znaczenie słowa *русские*, powołuje się na „Powieść lat minionych” – staroruski latopis, opisujący dzieje Rusi od najdawniejszych czasów do początku XII w. Jest on podstawowym źródłem pisanym dla poznania historii Słowiańszczyzny Wschodniej (Wyszczelski 2023, 14-15).

[6] O duchowym braterstwie mówi w Biblii Jezus, np. „И, указав рукою Своею на учеников Своих, сказал: вот матерь Моя и братья Мои; ибо, кто будет исполнять волю Отца Моего Небесного, тот Мне брат, и сестра, и матерь” (Biblia, Mt 12:49-50).

dla każdej propagandy i służy zarówno do podkreślenia najważniejszych idei, jak i do kreowania w odbiorcy skojarzeń i emocji, które mają ułatwić akceptację propagowanego poglądu (Biela 2016, 300-301).

Osobnego wydzielenia wymaga słowo *обагрённая*, które „uplastycznia" przytoczoną powyżej wypowiedź Cyryla. Pochodzi ono od czasownika *обагрить*, czyli ‘окрасить в багряный, кроваво-красный цвет’ lub ‘залить кровью, окровавить’ (СРЯ). W analizowanej wypowiedzi wyraz ten intensyfikuje przekaz i silnie wpływa na wyobraźnię odbiorcy, co służy wykreowaniu emocji, ułatwiających przyjęcie i zaakceptowanie implikowanych treści.

Opisane powyżej leksykalne elementy realizujące propagandowe cele wypowiedzi Cyryla I wymagają uzupełnienia o komponenty pragmatyczne. Propaganda jest odmianą dyskursu perswazyjnego, który zakłada pozyskiwanie zwolenników propagowanych idei m.in. przy pomocy zastosowanych środków językowych (Habrajska 2005, 110). Argumentacja na poziomie pragmatycznym w dyskursach perswazyjnych polega na zastosowaniu głównie trzech rodzajów aktów mowy: reprezentacyjnych (opisujących), wartościujących i predykatywnych (np. przewidywanie, zapowiadanie, przestrzeganie) (Kiklewicz 2023, 429). Wszystkie trzy rodzaje działań językowych można zaobserwować w omawianej wypowiedzi.

Funkcja opisująca realizuje się głównie w pierwszym i ostatnim zdaniach, w których nadawca informuje o trudnej sytuacji Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego i o tym, że Patriarchat Moskiewski jest gwarantem nienaruszalności braterskich stosunków między Ukraińcami a Rosjanami. Mówiący dąży do tego, żeby wyprofilować obraz stanu rzeczy tak, aby adresat przyjął go bez żadnych wątpliwości. Stosuje w tym celu formę *мы знаем*, która pełni tu funkcję operatora blokowania weryfikacji. Zadaniem takich operatorów jest uniemożliwienie lub znaczne ograniczenie weryfikacji przez odbiorcę prawdziwości wyrażonej asercji, a ich sens odnosi się do stanu wiedzy interlokutorów (Awdiejew 2007, 143). Trudno przecież podważyć prawdziwość czegoś, o czym wiedzą wszyscy. Należy tu także zauważyć wykorzystanie inkluzywnego „my", realizowanego poprzez użycie zaimków *мы* (*мы знаем*) i *наша* (*наша единая Православная Церковь*). W przytoczonej wypowiedzi inkluzywne „my" oznacza całość złożoną z „я + вы" (Benveniste 1974, 267). Zabieg ten pozwala włączyć odbiorcę do grupy, z którą nadawca się utożsamia, aby stworzyć poczucie wspólnoty i zaufania, a tym samym zwiększyć skuteczność przekazu. Służy też psychologicznemu zbliżeniu między mówiącym a słuchaczem, tworząc atmosferę współpracy, w celu narzucenia adresatowi określonego poglądu na stan rzeczy (Norman 2009, 67). Omówienia wymaga tu także przymiotnik *единая* w odniesieniu do Kościoła Prawosławnego. Definicja słownikowa wyjaśnia, że *единый* to ‘один, общий, объединенный’ (ТСРЯ). W tym znaczeniu Ukraiński Kościół Prawosławny podlegający pod Patriarchat Moskiewski jest z nim nierozerwalny i funkcjonuje jako jedna całość.

Funkcja wartościująca została uwydatniona w zdaniach rozpoczynających się od słów *Не дай Бог*, *чтобы*, które z jednej strony wartościują negatywnie obiekt, do którego się odnoszą, a z drugiej – wyrażają strach przed czymś, co ma (lub mogłoby) nastąpić w przyszłości. Tym samym stają się elementem przestrzegania i przewidywania. Należy także wyróżnić występujący w cytowanej wypowiedzi element dyrektywny, którego wyznacznikiem jest forma *мы должны*, pełniąca funkcję nakłaniającą.

Tak skonstruowana wypowiedź staje się działaniem perswazyjnym, którego istota polega na stymulacji psychicznej i oddziaływaniu na stany umysłu adresatów. Cyryl próbuje przekonać słuchaczy, że dopóki istnieje Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Moskiewskiego, dopóty między Rosją a Ukrainą nie wybuchnie wojna, a współczesne napięcia pojawiające się pomiędzy tymi państwami są wynikiem celowych działań tych, którzy w kreowanej rzeczywistości stoją po stronie ONI. W analizowanym fragmencie kaznodzieja zalicza do tej grupy bliżej nieokreślone siły, które próbują zniszczyć jedność Rusi i Rosyjskiej Cerkwi. Potwierdzenie tego znajdujemy również w innej wypowiedzi:

(2) Нужно помнить, что все мы принадлежим Единой Святой Соборной Апостольской Церкви – той самой Церкви, что и в Москве, и в Киеве […]. И дай Бог нам всем сохранить единство, невзирая ни на какие внешние давления и ни на какие старания сил, чуждых Церкви, разрушить духовное единство наших народов.

Powyższy fragment pokazuje, że Cyryl nadaje sprawom, o których mówi, znaczenie duchowe. Świadczy o tym leksyka powiązana ze sferą religijną i metafizyczną, która ma wzmacniać moc przekazu i go uwiarygadniać. W tym kontekście należy rozpatrzeć rzeczownik *сила*, zastosowany tu, nie bez przyczyny, w liczbie mnogiej. Zgodnie ze słownikiem takie użycie oznacza ‘материальное или духовное начало как источник энергии, деятельности’ (ТСРЯ). W ten sposób Cyryl umieszcza po stronie ONI zjawisko, które trudno zobaczyć, nazwać i zdefiniować. Charakteryzuje się ono obcością, a ta z kolei ma odcień pejoratywny. Nieuchwytność tych niematerialnych sił potęguje ich znaczenie w binarnym podziale na dobrych i złych, może też wzbudzać niepokój wynikający z faktu, że niezidentyfikowanego przeciwnika trudno jest zrozumieć, a tym bardziej pokonać. Dlatego też w przytoczonej tu wypowiedzi fragment *старания сил, чуждых Церкви* posiada funkcję perswazyjną i ma tworzyć wśród odbiorców poczucie zjednoczenia i gotowość do wspólnego działania w celu przeciwstawienia się wrogowi. Po drugiej stronie tego układu stoją prawosławni wierni, których wspiera sam Bóg. Świadczy o tym kolejny przykład użycia leksyki ze sfery religijnej – *дай Бог.* W komunikacji codziennej jest to wyrażenie życzenia (ФСРЯ), ale w przytoczonym fragmencie zdaje się posiadać dodatkową funkcję oddania się opatrzności Bożej i prośby

o Jego opiekę. Ostatnim leksemem o charakterze sakralnym jest tu przymiotnik *духовный*, który wprost określa rodzaj jedności między Ukraińcami a Rosjanami. Tak zarysowana rzeczywistość duchowa ma w wypowiedzi Cyryla bezpośredni wpływ na realne ukraińsko-rosyjskie relacje. Potwierdza to zastosowanie – obok słownictwa religijnego – leksyki zorganizowanej wokół pojęcia państwa. Patriarcha używa słów *Москва* i *Киев*, nazywających stolice dwóch skonfliktowanych państw, a także rzeczownika *народы* w liczbie mnogiej – dla podkreślenia scalającej roli Cerkwi Prawosławnej, która jednoczy dwa narody[7].

W charakteryzowaniu przeciwników stojących po stronie ONI pomaga Cyrylowi nowomowa, a w szczególności używanie takich określeń, które zamiast rozjaśniać, zaciemniają rzeczywistość i czynią ją bardziej niezrozumiałą (Mirowski, 2005, 76). Stały zestaw typowych określeń zniekształcających świat, z którymi człowiek styka się na co dzień, ma bezpośredni wpływ na to, jak postrzega on wydarzenia (Rozhkov 2023, 56). Współcześnie w Rosji mamy do czynienia z neonowomową, będącą przejawem postkomunistycznej propagandy (Dudek-Waligóra 2024, 167; Gorbanevskiy 2009). Przykład stosowania charakterystycznych dla niej utartych formuł znajdujemy w poniższym fragmencie, w którym czytamy o *центрах власти*:

(3) И мы должны молиться, чтобы все опасности миновали нашу Родину, чтобы остались ни с чем те, кто мечтает сокрушить Россию как независимое, подлинно независимое государство. Такие государства можно перечислить на пальцах одной руки, все прочие так или иначе зависят от мировых центров власти; но Россия не зависит ни от каких центров власти, которые находятся за пределами ее суверенной территории.

Pod enigmatycznym sformułowaniem *центры власти* kryje się określenie odnoszące się do kogoś, kto sprawuje nad światem centralną władzę. Być może jest to jakaś grupa osób lub instytucje – tego patriarcha nie precyzuje. Ponownie zatem kreśli obraz niezidentyfikowanej, tajemniczej i wrogiej obcości. Dla zwrócenia uwagi na zasięg jej wpływów Cyryl używa przymiotnika *мировой*, czyli ‘распространяющийся на весь мир’ (ТСРЯ). W ten sposób implikuje informację, że niemal cały świat jest zniewolony przez centralną władzę. Rosja natomiast pozostaje wolna, co podkreśla przymiotnik *суверенная* (*территория*) oraz powtórzenie z intensyfikacją cechy *независимое, подлинно независимое* (*государство*). Powtórzenie to zostało zastosowane w celu przekonania odbiorcy,

[7] Cyryl I stosuje rzeczownik *народ* w odniesieniu do jedności Ukraińców i Rosjan niekonsekwentnie – czasem w liczbie pojedynczej, czasem w mnogiej. Można zauważyć tendencję (choć nie regułę), że liczby pojedynczej używa wtedy, kiedy chce uwypuklić brak kulturowych różnic między przedstawicielami obu narodowości. Obrazuje to fragment kazania wygłoszonego 9.03.2022 r.: „Мы должны делать все для того, чтобы умиротворить и умирить сердца, чтобы враг рода человеческого не сумел разрушить наше духовное единство, вокруг которого и сформировалась религиозная и культурная жизнь нашего единого народа – россиян и украинцев”.

że podana treść jest wiarygodna, natomiast leksem *подлинно* realizuje funkcję wyrażenia pewności. Należy także zwrócić uwagę na plastyczność użytego tu słowa *сокрушить*. Przy opisie działań wrogów Rosji ma ono spotęgować u adresatów poczucie niebezpieczeństwa i tym samym wzbudzić u nich gotowość do zjednoczenia i konkretnego działania obronnego.

Ważnym elementem propagandy rozpowszechnianej przez Cyryla I jest wskazywanie na homoseksualistów jako zewnętrzne źródło grzechu, któremu Rosja nie chce się poddać. Poniższe dwa fragmenty odnoszą się do Donbasu:

(4) А на Донбассе существует неприятие, принципиальное неприятие так называемых ценностей, которые сегодня предлагаются теми, кто претендует на мировую власть. Сегодня есть такой тест на лояльность этой власти, некий пропуск в тот «счастливый» мир, мир избыточного потребления, мир видимой «свободы». А знаете, что это за тест? Тест очень простой и одновременно ужасный – это гей-парад.

Nadawca zastosował tu dwie techniki. Pierwsza to technika pytań i odpowiedzi. Cyryl pyta odbiorców *А знаете, что это за тест?* W ten sposób skupia ich uwagę i pozornie daje możliwość na samodzielne przemyślenia i wnioski. Jest to jednak tylko chwyt manipulacyjny, ponieważ już w następnym zdaniu udziela odpowiedzi, która jest zgodna z przekazem propagandowym. Druga technika to użycie cudzysłowu przy słowach odnoszących się do wartości – *счастливый* i *свобода*[8]. W ten sposób wypowiedź Cyryla zyskuje sens naddany, zgodnie z którym nie chodzi o prawdziwe szczęście ani o prawdziwą wolność, a jedynym celem opisywanego wrogiego świata jest nadmierna konsumpcja. Podobną do cudzysłowu funkcję deprecjonującą pełni forma *так называемые*, poprzedzająca leksem *ценности*. Należy zauważyć, że w powyższym opisie nie udało się uniknąć jednoznacznie pozytywnych pojęć *ценности, счастливый* i *свобода*, charakteryzujących grupę ONI (odbiorca z pewnością domyśla się, że chodzi tu o Zachód, czyli kraje Europy Zachodniej i Ameryki Północnej), dlatego podawane są one w cudzysłowie lub z użyciem formuły *так называемый* (Zemszał 2022, 137).

Kolejną techniką związaną z wartościowaniem jest ciąg konstatacji i wnioskowań, umożliwiający wewnętrznie spójną interpretacją pewnej całości (Puzynina 1992, 124). Ta technika to ważny element współczesnej propagandy rosyjskiej, która polega na rozpowszechnianiu półprawdy lub całkowitej fikcji (Labuda 2023, 79). Poniższy fragment obrazuje sposób wykorzystania ciągu konstatacji i wnioskowań:

---

[8] W przytoczonym kontekście свобода oznacza nie tyle brak ograniczenia wolności, ile niczym nieskrępowaną możliwość wyrażania siebie, kierowanie się własnymi potrzebami i poglądami.

(5) Если [...] человечество согласится с тем, что грех – это один из вариантов человеческого поведения, то на этом закончится человеческая цивилизация. А гей-парады и призваны продемонстрировать, что грех – это одна из вариаций человеческого поведения. Вот почему для того, чтобы войти в клуб тех стран, необходимо обязательно провести гей-парад. [...] Значит, речь идет о том, чтобы силой навязать грех, осуждаемый Божиим законом, а значит, силой навязать людям отрицание Бога и Его правды. Поэтому то, что сегодня происходит в сфере международных отношений, имеет не только политическое значение. Речь идет о чем-то другом и куда более важном, чем политика. Речь идет о человеческом спасении, о том, где окажется человечество, по какую сторону от Бога Спасителя.

Przytoczony fragment ma duży potencjał manipulacyjny, ponieważ nadawca narzuca odbiorcy sposób postrzegania opisywanej rzeczywistości. Głównego mechanizmu manipulacji należy tu upatrywać w elementach z poziomu budowy tekstu. Mowa o konstrukcjach zdaniowych z wykorzystaniem form *Если..., то...*; *Вот почему для того, чтобы... необходимо....* Są to formy narzucające sposób rozumowania, pomiędzy którymi nadawca umieszcza konstatacje. Tak zbudowany tekst odbierany jest jako logicznie i rzeczowo skonstruowana wypowiedź, która opiera się na słusznych analogiach oraz wyjaśnieniu przyczyn i skutków. Podobną funkcję objaśnień pełnią zdania z formami *Значит, речь идет о том, чтобы...* oraz *Поэтому то, что ...*, w których nadawca również narzuca swój punkt widzenia, stawiając się jednocześnie w roli nauczyciela. Wymienione tu formy pełnią także funkcję blokowania weryfikacji prawdziwości informacji, pozwalając tym samym nadawcy na nadużycia względem odbiorcy (Awdiejew 2007, 143). W rezultacie tak przeprowadzonego rozumowania dochodzimy do uproszczonego obrazu, zgodnie z którym homoseksualizm to śmiertelne niebezpieczeństwo dla ludzkości. Dlatego Rosja musi walczyć z tym niebezpieczeństwem, które rozprzestrzenia się w Europie Zachodniej i ogarnęło już Ukrainę.

2. Zakończenie

Przeprowadzona analiza pokazuje, że Cyryl I w swoich kazaniach stosuje przede wszystkim strategię MY – ONI. Do pierwszej grupy zalicza głównie wyznawców prawosławia, zjednoczonych przez Rosyjski Kościół Prawosławny Patriarchatu Moskiewskiego. Włącza tu nie tylko Rosjan, lecz także Ukraińców, Białorusinów i innych prawosławnych wiernych pod warunkiem, że przynależą do Kościoła znajdującego się pod jurysdykcją Patriarchatu Moskiewskiego. Wszyscy pozostali stoją po stronie ONI i podlegają wpływom wrogich sił spoza Rosji, które swym zasięgiem obejmują cały świat.

Propaganda głoszona przez Cyryla I bazuje głównie na pragmatycznym znaczeniu wybranych leksemów, uwypuklanym na kulturowym, religijnym i aksjologicznym tle kontekstowym. Patriarcha często stosuje słownictwo powiązane ze sferą *sacrum* oraz zorganizowane wokół pojęcia państwa. W jego wystąpieniach zauważalna jest nowomowa, a szczególnie widoczne są liczne powtórzenia utartych formuł, posiadających ładunek ideologiczny. Cyryl używa też komunikacyjnych technik wspomagających główną strategię, takich jak technika pytań i odpowiedzi oraz ciąg konstatacji i wnioskowań. Wszystkie działania językowe służą realizacji głównego celu, czyli próbie zniekształcenia świata zgodnie z paradygmatem politycznym władzy państwowej, co ma wpłynąć na sposób postrzegania wojny przez rosyjskie społeczeństwo.

Bibliografia

Awdiejew, A. (2007), Gramatyka interakcji werbalnej. Kraków.

Benveniste, É. (1974), Obshchaya lingvistika. Moskva. [Бенвенист, Э. (1974), Общая лингвистика. Москва.]

Biblia… (2002), Bibliya. Knigi svyashchennogo pisaniya Vetkhogo i Novogo Zaveta. Kanonicheskiye. Moskva. [Библия… (2002), Библия. Книги священного писания Ветхого и Нового Завета. Канонические. Москва.]

Biela, B. (2016), Typy i mechanizmy manipulacji w mediach, [w:] Studia Pastoralne 12, 286-311.

Bralczyk, J. (2007), O języku propagandy i polityki. Warszawa.

Brzozowska-Brywczyńska, M. (2014), Dr Carrot i Potato Pete w ogrodzie zwycięstwa. Brytyjska propaganda na froncie domowym w czasie II wojny światowej na przykładzie plakatów z kampanii Dig for Victory!, [w:] Chomczyński, P. | Ferenc, T. | Dymarczyk, W. (red.), Wojna, obraz, propaganda. Socjologiczna analiza plakatów wojennych. Łódź, 13-32.

Chawryło, K. (2024), Święta wojna. Rosyjska Cerkiew sakralizuje wojnę z Zachodem, [w:] Ośrodek Studiów Wschodnich, [w:] https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2024-04-12/swieta-wojna-rosyjska-cerkiew-sakralizuje-wojne-z-zachodem#_ftn1 (accessed: 12.04.2024).

Dubtsova, N. (2023), The role of the Orthodox Church in advancing Putin's war messaging, [in:] Reuters Institute for the Study of Journalism, [in:] https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2024-02/RISJ%20Fellows%20Paper_Natalia_Trinity2023_Final.pdf (accessed: 30.01.2025).

Dudek-Waligóra, G. (2018), Propaganda jako termin naukowy polskiej politolingwistyki, [w:] Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej 53, 12-24.

Dudek-Waligóra, G. (2024), Rosyjska neonowomowa. Analiza przemówienia W. Putina z okazji obchodów Dnia Zwycięstwa, [w:] Przegląd Wschodnioeuropejski XV/2, 163-180.

Gawarkiewicz, R. (2020), Polsko-, niemiecko- i rosyjskojęzyczny obraz „innego" i „obcego". Analiza porównawcza pól asocjacyjnych, [w:] Studia Rossica Posnaniensia XLV/2, 147-161.

Gorbanevskiy, M. V. (2009), O fenomene novogo novoyaza v Rossii nachala XXI veka: k postanovke problemy, [in:] Grachëv, M. A. (eds.), Sotsial'nyye varianty yazyka VI. Materialy Mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii 16-17 aprelya 2009 goda. Nizhniy Novgorod, 3-14. [Горбаневский, М. В. (2009), О феномене нового новояза в России начала XXI века: к постановке проблемы, [in:] Грачёв, М. А. (отв. ред.), Социальные варианты языка VI. Материалы Международной научной конференции 16-17 апреля 2009 года. Нижний Новгород, 3-14.]

Habrajska, G. (2005), Nakłanianie, perswazja, manipulacja językowa, [w:] Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica 7, 91-126.
Kamińska-Szmaj, I. (2004), Propaganda, perswazja, manipulacja – próba uporządkowania pojęć, [w:] Krzyżanowski, P. | Nowak, P. (red.), Manipulacja w języku. Lublin,13-27.
Kiklewicz, A. (2023), Perswazja a implikacja, [w:] Barańska-Szmitko, A. | Filipczak-Białkowska, A. (red.), Teorie i praktyki komunikacji 2. Łódź, 423-447.
Kindziuk, M. (2023), Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Moskiewskiego wobec wojny Federacji Rosyjskiej w Ukrainie w serwisie Katolickiej Agencji Informacyjnej. Case study, [w:] Społeczeństwo i Polityka 2 (75), 97-118.
Kozakowski, K. (2012), Swój i obcy czy swój-obcy – o poznawaniu nieznanego i wyobcowywaniu już poznanego, [w:] Laboratorium Kultury 1, 146-158.
Książek, A. (2021), Dwie przestrzenie wojennej propagandy. Język utworów moskiewskich Okien TASS, [w:] Studia Rossica Posnaniensia XLVI/2, 185-199.
Labuda, M. (2023), Współczesna propaganda rosyjska a wojna w Ukrainie, [w:] Krakowskie Studia Małopolskie 1 (37), 78-91.
Maliszewski, B. (2022), Opozycja swój – obcy w wizualno-werbalnych metaforach publicystycznych, [w:] Poradnik Językowy 10, 147-163.
Mirowski, K. (2005), Nowomowa – marzenie totalitaryzmu, przestroga dla demokracji, [w:] Dialogi Polityczne 5-6, 75-83.
Norman, B. Yu. (2009), Lingvisticheskaya pragmatika (na materiale russkogo i drugikh slavyanskikh yazykov): kurs lektsiy. Minsk. [Норман, Б. Ю. (2009), Лингвистическая прагматика (на материале русского и других славянских языков): курс лекций. Минск.]
Nowicka, E. (1990), Swojskość i obcość jako kategorie socjologicznej analizy, [w:] Nowicka E. (red.), Swoi i obcy. Warszawa, 55-3.
Owsiński, P. A. (2024), Wypowiedzi Cyryla I w zachodnioeuropejskich i polskich massmediach, czyli Kościół Prawosławny w służbie propagandy wojennej w obliczu agresji Rosji na Ukrainę (2022), [w:] Przegląd Wschodnioeuropejski XV/2, 199-212.
Platonov, O. A. (2000), Svyataya Rus': Entsiklopedicheskiy slovar' russkoy tsivilizatsii. Moskva. [Платонов, О. А. (2000), Святая Русь: Энциклопедический словарь русской цивилизации. Москва.]
Poprawa, M. (2016), Inwektywy czasów II wojny światowej. Językowe środki obrażania przeciwnika/ wroga politycznego w prasie konspiracyjnej lat 1939-1945, [w:] Oblicza Komunikacji 9, 39-84.
Puzynina, J. (1992), Język wartości. Warszawa.
Rozhkov, A. (2023), Propaganda wewnętrzna Federacji Rosyjskiej w kontekście wojny na Ukrainie. Zarys problematyki, [w:] Fides, Ratio et Patria. Studia Toruńskie 18, 47-72.
Samarski, B. (2023), Propaganda wojenna a postawa społeczeństwa Białegostoku w przededniu wybuchu II wojny światowej, [w:] Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica 114, 147-167.
Składkiewicz, Ż. (2024), Rola eufemizmów w kreowaniu obrazu rzeczywistości wojennej: pragmalingwistyczna analiza rosyjskiego dyskursu medialnego na temat wojny w Ukrainie, [w:] Przegląd Wschodnioeuropejski XV/2, 237-251.
Wanat, T. (2006), Rola efektu pierwszeństwa w publikacjach prasowych, [w:] Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1, 205-214.
Wolińska, O. (1992), Nowomowa a język propagandy wojennej, [w:] Postscriptum 3 (4), 4-9.
Wyszczelski, L. (2023), Moskiewska i kijowska wizja interpretacji sporów o przeszłość ciągłości historycznych korzeni wzajemnej państwowości, [w:] Pomiędzy. Polsko-Ukraińskie Studia Interdyscyplinarne 1 (8), 14-15.
Zemszał, P. (2022), Stereotyp Europy w dyskursie radykalnego ruchu prawosławnego w Rosji. Część 1, [w:] Przegląd Wschodnioeuropejski XIII/1, 127-149.

Skróty

СРЯ – Yevgen'yeva, A. P. (eds.) (1983), Slovar' russkogo yazyka. Moskva. [Евгеньева, А. П. (eds.) (1983), Словарь русского языка. Москва.]

ТСРЯ – Ozhegov S. I. | Shvedova, N. Yu. (2002), Tolkovyy slovar' russkogo yazyka. Moskva. [Ожегов, С. И. | Шведова, Н. Ю. (2002), Толковый словарь русского языка. Москва.]

ФСРЯ – Molotkov, A. I. (eds.) (1978), Frazeologicheskiy slovar' russkogo yazyka. Moskva. [Молотков, А. И. (eds.) (1978), Фразеологический словарь русского языка. Москва.]

Źródła

Nakaz… (2024), Nakaz XXV Vsemirnogo russkogo narodnogo sobora „Nastoyashcheye i budushcheye Russkogo mira", [Наказ XXV Всемирного русского народного собора «Настоящее и будущее Русского мира»,] [in:] http://www.patriarchia.ru/db/text/6116189.html (accessed: 22.01.2025).

Propovedi… (b.d.), Propovedi Svyateyshego Patriarkha Kirilla, [Проповеди Святейшего Патриарха Кирилла,] [in:] https://www.patriarchia.ru/patriarh/sermons (accessed: 01.03.2024).